

Джерела та література:

1. Бліфельд Д. І. Давньоруські пам'ятки Шестовиці / Д. І. Бліфельд. – К., 1977. – с. 234.
2. Андрощук Ф. О. Топографія та хронологія Шестовицького могильника / Ф. О. Андрощук // Археологія. – 1995. – № 3. – С. 117–118.
3. Коваленко В. П. Літописний Оргощ / В. П. Коваленко, О. П. Моця // Міста Давньої Русі. Збірка наукових праць пам'яті А. В. Кузи. – К., 2014. – С. 265–278.
4. Зіневич Г. П. До антропології Шестовицького могильника / Г. П. Зіневич // Матеріали з антропології України. – К., 1962. – Вип. 2. – С. 377.
5. Рудич Т. О. Населення Лівобережної України давньоруської доби за матеріалами антропології / Т. О. Рудич // Археологія. – К., 2009. – № 4. – С. 16–24.
6. Санкина С. Л. Скандинавские группы Древней Руси / С. Л. Санкина // Европа – Азия: проблемы этнокультурных контактов. – СПб., 2002. – С. 139–143.

Маргарита Гарига-Грихно

**ДРЕВНЕРУССКИЕ КУРГАННЫЕ НЕКРОПОЛИ ЧЕРНИГОВА И ЧЕРНИГОВСКОГО
ПОДЕСЕНЬЯ В ИССЛЕДОВАНИЯХ Д. И. БЛИФЕЛЬДА**

Курганные древности Черниговского Задесенья уже почти 200 лет интересуют исследователей, хотя их планомерные исследования начал лишь Д. Я. Самоквасов. Одним из тех, кто на высоком уровне и масштабно продолжил дело Д. Я. Самоквасова, был Д. И. Блифельд, который провел значительные по объемам раскопки в самом Чернигове и на всемирно известном некрополе близ с. Шестовица Черниговского района, и на нескольких небольших могильниках в бассейне р. Белоус (левый доплив Десны).

Ключевые слова: археология, курган, захоронения, Черниговщина, Подесенья, Д. И. Блифельд.

Margarita Haryha-Hryhno

**BURIAL MOUND NECROPOLIS CHERNIHIV AND CHERNIHIV PODESENNYA IN STUDIES
D. I. BLIFELD**

The researchers have been studying the ancient burials of Chernihiv Podesenja for almost 200 years, although their systematic study was begun only by D. Y. Samokvasov. One of D. J. Samokvasov's followers who continued his work was D. I. Blifeld, who carried excavations in the heart of Chernihiv, in the world-famous necropolis in the village Shestovitsa in Chernigov region and several small burial grounds in the basin of the river Belous (left tributary of the Desna).

Keywords: archaeology, barrows, burial grounds, Chernihiv, Podesenja, D.I.Blifeld.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2015

УДК 929 (47): 159.964.26

Володимир Коваленко

**МОЛОДІ РОКИ ВОЛОДИМИРА СВЯТОСЛАВИЧА: ШЛЯХ ДО КИЇВСЬКОГО
ПРЕСТОЛУ У СВІТЛІ ТЕОРІЙ А. АДЛЕРА – Е. ЕРІКСОНА**

Досліджень рівня монографій присвячених життю київського князя Володимира Святославича майже немає, що пояснюється практично повною відсутністю автентичних історичних документів. Оригінальну можливість для реконструкції психологічного портрету князя в його молоді роки дає використання методик, розроблених Е. Еріксоном (теорія формування особистості) та А. Адлером (індивідуальна теорія особистості).

Ключові слова: київський князь Володимир Святославич, боротьба за Київ, психологічний портрет, Е. Еріксон, А. Адлер.

Незважаючи на епохальні зміни і, здавалося б, величезний масив джерел (вітчизняне й іноземне літописання, свідчення візантійських, німецьких, арабських та інших мандрівників, місіонерів і дипломатів, пам'ятники археології й архітектури, нумізматики й геральдики, билини та скандинавські саги) доводиться констатувати, що дослідження, присвячені життю та діяльності Володимира Святославича, й досі можна перелічити на пальцях. Почасти це пояснюється тим, що від

доби Володимира Святославовича до нас не дійшло жодного автентичного історичного документу, а всі свідчення про ту епоху збереглися у складі більш пізніх літописних пам'яток.

Відтак, біографія Володимира й досі наповнена чисельними загадками, остаточно вирішити які допоки не вдалося. Головна з них і одна із найцікавіших у нашій історії, це питання яким чином позашлюбний син Святослава і Малуші зумів стати Володарем Київської Русі і провести державницькі реформи? Що саме, які особисті якості сприяли йому в просуванні цим шляхом? Хто стояв поряд з ним, допомагав чи заважав?

У зв'язку з цим цікавою видається спроба застосування для обраної теми методики психологічної науки. Йдеться про методики, розроблені послідовниками З. Фрейда Е. Еріксоном (его-теорія формування особистості) [30] та А. Адлером (індивідуальна теорія особистості) [1; 2], що в цілому визнані провідними світовими психологами досить успішними.

Пропонована робота побудована, головним чином, на використанні основних положень теорії Е. Еріксона про те, що людина упродовж життя проходить декілька універсальних стадій розвитку, процес розгортання яких регулюється відповідно до епігенетичного принципу дозрівання, на який впливають два фактори. Перший представляє розвиток особистості сходинками, а перехід від однієї сходинки до іншої визначається готовністю особистості рухатися в напрямку подальшого зростання, розширення соціального світогляду і радіусу соціальної взаємодії. Другий базується на тій тезі, що суспільство налаштоване на позитивне сприйняття соціальних можливостей людини, коли воно намагається сприяти збереженню цієї тенденції, підтриманню як належного темпу, так і правильної послідовності розвитку. У своєму дослідженні «Дитинство і суспільство» (1963) Е. Еріксон розподілив життя людини на 8 стадій психосоціального розвитку ЕГО. За його висновками, ці стадії є наслідком епігенетичного розгортання «плану особистості», котрий успадковується генетично [30].

За концепцією Е. Еріксона, кожна психосоціальна стадія закінчується кризою – поворотним моментом в житті індивідуума, котра виникає внаслідок досягнення певного рівня психологічної зрілості й соціальних стандартів суспільства на цій стадії розвитку. Якщо криза вирішується позитивно, особистість набуває нових позитивних якостей, що гарантує її успішний розвиток у майбутньому. І, навпаки, якщо конфлікт залишається невирішеним, у розвиток особистості «вмонтовується» негативний компонент. Головне завдання особистості полягає в тому, щоб адекватно подолати кожну кризу, і тоді вона зможе зустріти наступну більш адаптовану.

Основними тезами індивідуальної психології за А. Адлером є: індивідуум як єдине неподільне і самостверджуюче ціле; людське життя як активне прагнення до вдосконалення; індивідуум як творче й таке, що самовизначається, ціле; соціальна приналежність індивідуума; індивідуальна суб'єктивність. В основу індивідуальної теорії особистості покладені такі концепції і принципи: відчуття неповноцінності й компенсації, прагнення до їх подолання, стиль життя, соціальний інтерес, обставини народження, функціональний фіналізм (ідея про те, що поведінка індивідуума підкоряється визначеній їм самим меті по відношенню до майбутнього) [2].

У зв'язку з нестачею історичної інформації про перші чотири стадії психосоціального розвитку Володимира, згідно з концепцією Е. Еріксона, доведеться розглядати їх під узагальнюючою назвою «дитинство» (від народження до приблизно 12 років). Точна дата народження Володимира Святославича невідома. Петербурзька дослідниця Н. І. Мілютенко, услід за О. М. Раповим називає 942 рік, посилаючись на повідомлення Літописця Переяславля-Суздальського, в якому зазначено, що на час кончини Володимиру було 73 роки [11, с. 107 – 108; 18, с. 157 – 158], хоча й зазначає, що джерело цього повідомлення невідоме. В. М. Татіщев у «Родословии государей Российских» називає 948 р. [22, с. 373]. Та, на думку більшості дослідників, це відбулося близько 960 – 962 рр. [7, с. 18], оскільки на час першої згадки про княжича під час облоги Києва літописець прямо називає його «дитиною» [9, стб. 67].

У «Повісті минулих літ» Володимир Святославич згадується вперше під 968 р. [9, стб. 67]. Як відомо, його мати Малуша була ключницею княгині Ольги, дочкою Малка Любечанина [9, стб. 69], в якому частина дослідників вбачають полоненого Ольгою древлянського князя Мала [17, с. 17 – 26; 27, с. 5 – 11; 29, с. 261 – 262], що пояснює зафіксоване в джерелах прізвище Володимира «робичич». У всякому разі, князівська ключниця у ті часи вважалася «рабою». Посада ключниці сприяла зустрічам Малуші з князем Святославом. Як би там не було, в Коростені на Житомирщині (літописному місті Іскоростень, спаленому княгиною Ольгою 945 року) і Мала Древлянського (Рис. 3), і його дітей Добриню і Малушу вважають за місцеві знаменитості й споруджують їм пам'ятники. Побіжно зазначимо, що і в Любечі на Чернігівщині шанують Добриню і Малушу (Рис. 1-2) і також споруджують їм пам'ятники. Св. Володимир Хреститель зображений в центрі головної

ікони Чернігівського Собору Всіх Святих землі Чернігівської на передньому плані, з хрестом у правиці. Проте, в офіційному виданні Чернігівської єпархії УПЦ МП «Благовірні князі і святі землі Чернігівської» [6, с. 8 – 9] Володимир Великий не врахований – книга починається з Життя благовірного князя Мстислава Володимировича Тмутараканського і Чернігівського.

1

2

3

4

Рис.1. Добриня, дядько Володимира Святославича (сmt Любеч Чернігівської обл.). Рис.2. Малуша, мати Володимира Святославича (сmt Любеч Чернігівської обл.). Рис. 3. Мал, князь Древланський. (м. Коростень Житомирської обл.). Рис. 4. Володимир Великий. (м. Гданьськ, Польща). Скульптор Г. Єршов.

Дізнавшись про вагітність Малуші, Ольга відіслала її в своє село Будутино (за інформацією Никонівського літопису – під 970 р. [16, с. 35]), де і народився Володимир. Раннє відлучення від матері (за народною традицією, до 3 років дитина мала виховуватися матір'ю, хоча властолюбна Ольга могла вчинити інакше) призвело до формування у нього вже на 1-й психосоціальної стадії («дитинство: базальна довіра – базальна недовіра» – за Е. Еріксоном) недовіри до людей, котре буде постійно присутнє в його подальшому житті. Як відомо, в перші роки життя відбувається становлення особистості, і ми можемо говорити про її існування у дитини вже у віці 6 – 7 років. Саме

тоді у неї починають розвиватися або, навпаки, нехтуватися природні здібності. Ці особистісні основи, які були закладені в дитині протягом перших років життя, є базовими. Вони слугують фундаментом подальшого розвитку людини. Тому для повного розкриття усіх детермінант потрібно якомога детальніше проаналізувати дитинство – період, який є найголовнішим в процесі формування і становлення особистості.

Комплекс неповноцінності у порівнянні зі своїми братами з дитинства закоренився у свідомості Володимира, призвів до прагнення перевершити всіх. Володимир ніколи не знав любові й духовної близькості з батьками, котрих замінив брат матері Добриня («уй» за давньоруською термінологією) і – частково – бабуся Ольга, в наслідок чого у нього з дитинства зародилось бажання довести всьому світу, що він народжений князувати і сидіти на київському «золотому» престолі. Саме це, значною мірою, і визначило подальшу долю княжича, його непереборне прагнення до перемог і влади. Тим більше, що він від народження отримав князівське ім'я – Володимир [10, с. 32 – 24], що, на думку Н. І. Мілютенко, свідчить, що Святослав із самого початку включив Володимира в число спадкоємців нарівні зі старшими братами [11, с. 114]. Вже сучасники (зокрема, Титмар Мерзебургський) перекладали його ім'я як «влада світом». [11, с. 114, прим. 1]. На думку С. В. Білецького, саме Святослав особисто надав Володимирові його власний князівський знак – тризуб [3, с. 11 – 19, 40 – 54].

Для реалізації таких бажань, згідно А. Адлера, необхідно було досягти «реальної компенсації», тобто успішно адаптуватися до своєї соціальної ролі та виробити більш-менш ефективні технології поведінки в соціумі. Умовами реальної компенсації слугують прагнення до неперевершеності, до влади, які дають «запас наполегливості», розвинений соціальний інтерес, тобто здатність безпосередньо цікавитися справами людей, котрі тебе оточують. А. Адлер вважав, що почуття неповноцінності є джерелом усіх прагнень людини до саморозвитку, фундаментальним законом людського життя. Від народження це почуття присутнє у вигляді теоретичних можливостей, а не реального фактору. Людині залишається лише здійснити цю можливість своїм власним шляхом. А. Адлер вважав, що цей процес починається на п'ятому році життя, коли формується мета життя, як фокус прагнення до неперевершеності, й настільки міцно закріплюється у свідомості індивіда, що в подальшому не піддається тотальним змінам. Людина може лише продовжувати знаходити нові способи вираження свого індивідуального стилю життя, однак це є лише удосконаленням і розвитком основних структур, закладених у ранньому дитинстві. Будучи неусвідомленим на початку формування в дитячі роки, це прагнення з часом стає джерелом мотивацій, силою, що організує життя і надає йому сенс [1].

У становленні особистості Володимира величезну роль відіграв його дядько Добриня, до думки якого княжич завжди прислуховувався: при виборі малолітнього княжича на новгородський престол наприкінці 969 р. (чи на самому початку 970 р. [21, с. 128 – 130]), при прийнятті рішення боротися за київський престол, у ході військових походів. Взагалі бажання Володимира досягти успіху в житті були б мало чого варті без політичних міркувань його дядька Добрині – брата Малуші, який був призначений його вихователем, оскільки від майбутньої долі племінника залежало і майбутнє самого Добрині. Останній це добре розумів і тому спонукав малолітнього княжича до рішень, які були б вигідні і йому особисто. Саме він порадив новгородським послам просити до себе малолітнього княжича, з яким поїхав і сам: «придоша людье Нооугородьстии, просяще князя себе... И рек к нимь Святославъ: «А бы пошелъ кто к вам?!» И опреся Ярополкъ и Олегъ. И рек сказав Добрыня: «Просите Володимера». Володимеръ бо бе отъ Малуши ключнице Ользины, сестра же бе Добрыня, а отць же бе има Малъкъ Любечанинъ, и бе Добрына оуи Володимеру. И реша Нооугородьци Святославу: «Въдай ны Володимера». Онъ же рек имь: вото вы есть. И пояша Нооугородьци Володимера к себе, и иде Володимеръ съ Добрыною во емь своимь, Нооугороду, а Святославъ Переяславцю» [9, стб. 69].

У літописах відсутня інформація про психологічний стан Володимира у 972 р., коли до Києва надійшла інформація про смерть на дніпровських порогах Святослава: воєвода Свенельд фактично зрадив Святослава, покинувши його на Білобережжі без допомоги, а сам «приде Києву къ Ярополку» [9, стб. 74]. Нам невідомо, як Володимир сприйняв смерть батька, який слід залишила ця подія в душі дитини; чи розумів він, що віднині став васалом старшого брата Ярополка.

Відтак, спираючись на аналіз історичного матеріалу, можна дійти висновку, що фаза розвитку «дитинство» проходила значною мірою по аномальній лінії розвитку. По-перше, відлучення дитини від матері призводить до стану недовіри до людей, до певної емоційної ізоляції. Дитина зростає позбавленою належного спілкування з батьками (матір відлучили від дитини, батько зайнятий

військовими походами, в яких і загинув). По-друге, княжич відчуває свою неповноцінність у порівнянні з братами через своє походження з боку матері. Та незважаючи на це, у нього яскраво присутня орієнтованість на певну мету – перевершити свого батька і братів у будь-якій діяльності. По-третє, Володимирі була притаманна комформність внаслідок виховання дядьком Добринею.

Використаний В. М. Татіщевим т. зв. Іоакимівський літопис, попри скептичне ставлення до його відомостей ряду істориків [23, с. 504 – 523], свідчить: «Ярополк... был муж кроткий и милостивый ко всем, любил христиан, и если сам не крестился народа ради, то никому же не препятствовал». [9, стб. 111]. І дещо далі: «Ярополк был нелюбим людьми, поскольку дал христианам великую волю». [9, стб. 112]. 23 березня 973 р., як засвідчив німецький хроніст XI ст. Ламперт Херсфельдський, для святкування Великодня до імператора Священної Римської імперії Оттона I Великого прибуло, серед інших депутацій, і посольство з Києва. Зазначимо, що це відбувалося всього за кілька місяців після отримання в Києві відомостей про загибель князя Святослава; відтак, це був перший самостійний крок його правонаступника – старшого сина і на тоді вже київського князя Ярополка Святославича [7, с. 74]. Це означало, що Ярополк, онук християнки княгині Ольги (до того ж, християнкою була і його дружина-візантійка, захоплена в полон військами Святослава під час I Балканського походу), був сприятливо налаштований по відношенню до християн. Никонівський літопис повідомляє про посольства до Ярополка з Візантії та «від Папи» [16, с. 39] (щоправда, під 979 р., коли Ярополка вже не було в живих), а в латинських джерелах XI ст. (зокрема, в «Житті блаженного Ромуальда» єпископа Остієнського Петра Доміані, та в «Хроніці» французького ченця Адемара Шабанського) є повідомлення про діяльність на Русі католицьких місіонерів, зокрема, Св. Боніфація (єпископа Бруно) [5, с. 187 – 190].

Є певні свідчення і на користь того, що за Ярополка був зведений мурований християнський храм – «на холме вне двора теремного». У 1975 р. при розкопках археологічної експедиції П. Толочка неподалік решток фундаментів князівського палацу було досліджене язичницьке капище, в ровах якого виявлені уламки плінфи, пірофіліту та і тиньку зі слідами фрескового розпису. [24, с. 40 – 42]. Я. Є. Боровський висловив припущення [4, с. 47 – 48], підтримане Б. О. Рибаким [20, с. 428 – 429] та О. М. Раповим [18, с. 192], що цей храм був зруйнований за наказом князя Святослава, що видається малоімовірним: увесь час зайнятому дальніми походами князю навряд чи вистачило б на це часу, та й його матір княгиня Ольга була християнкою і навряд чи дозволила б це зробити [5, с. 113].

На думку О. В. Назаренка, підтриману Н. І. Мілютенко та Є. О. Шинаковим, існував союз київського князя Ярополка й імператора Священної Римської імперії Оттона II, через що у 977 р. руські дружини воювали проти чеського князя Болеслава II Жорстокого [14, с. 38 – 89; 11, с. 123, прим. 4; 28, с. 267]. У той же час, як вважає дослідник, молодші брати Ярополка Олег і Володимир заключили союз із Болеславом II, що спричинило у їхні шлюби «з чехинями» [14, с. 38 – 89].

Для пояснення наступних явищ ми не повинні забувати про вік Святославичів. Всі вони були юними, як на сьогодні – малолітніми і, таким чином, діяли під чужим впливом – насамперед, жадібних до влади наставників-воєвод. Вірогідно, Володимир міг би так і просидіти усе життя на малопочесному тоді новгородському столі. Та 975 р. розпочався військовий конфлікт між Ярополком і Олегом, князем древлянським. На слушну думку Н. І. Мілютенко, його спричинив аж ніяк не союз Олега з Болеславом Чеським: Київ контролював тільки південну (хоч і головну!) частину «Шляху із Варяг у Греки», тоді як верхня його частина до Балтики належала Новгороду; суходільний же торговельний шлях з Європи через Прагу на Київ вів через Древлянську землю Олега [11, с. 125]. Відтак, прибутки Києва і Ярополка значною мірою залежали від його молодших братів.

Приводом до конфлікту стало вбивство Олегом Люта Свенельдича, який вирушив на полювання в Древлянську землю, пожалувану для збирання данини ще його батьку, воєводі Свенельду, князем Ігорем, і претензії на яку він, вірогідно, плекав [8, с. 148]. Останній намовив Ярополка піти на брата, прагнучи помститися за смерть сина. У 977 р. Ярополк спрямував свої дружини у землю древлян. Древлянське військо не змогло протистояти більш численним і краще озброєним загонам Ярополка, у підпорядкуванні якого були й рештки ветеранів воєн Святослава у Візантії, котрі повернулися зі Свенельдом. Зазначимо також, що саме у межах володінь Ярополка знаходилась більшість т. зв. «дружинних таборів»: Виповзів, Шестовиця, Гуцин, Оргощ, Сновськ, Звеничів, Клонів, Левенка, Леплява і, зрозуміло, власне Київ і Чернігів, загальний військовий потенціал яких був досить значним. Тікаючи після поразки в Овруч, Олег зірвався з мосту і загинув: «Слышав же се Володимръ в Новегороде яко Ярополкъ оуби Ольга, оубоявся бежа за море, а Ярополкъ посадники своя посади в Новегороде и бе владея единъ в Руси» [9, стб. 75].

Вірогідно, досвідчений у військових справах Добриня пояснив племіннику, що самотужки протистояти війську Ярополка шансів мало. Літопис не пояснює, куди саме втік Володимир. Як вважає Є. О. Шинаков, найбільш вірогідним місцем, де позбавлений своїх володінь і, вірогідно, значних фінансових ресурсів, необхідних для рекрутування найманців, міг це здійснити Володимир, була Данія. Саме король Данії Харальд Синьозубий мав після закінчення війни з Оттоном II «значні контингенти підготованих вояків, частина яких, вірогідно, все ще проживала в «королівських фортецях» і знаходилася на його утриманні [9, с. 267 – 268].

Принагідно на користь «датського сліду» в питанні про місце вербування вікінгів-найманців свідчить факт спорудження Володимиром Святославичем після утвердження в Києві знаменитих «Змієвих валів», щоби стримати навали печенігів, які нагадують Даневірке, або «Датський вал» – оборонну лінію на Ютландському півострові між Данією і Шлезвіг-Гольштейном у Північній Німеччині, завдовжки 30 км при висоті від 3,6 до 6 м, спорудження якої було розпочато 808 р. датським королем Гудфредом, котрий побоювався вторгнення франків. Ці вали міг бачити юний князь в Данії, під час своєї втечі до Скандинавії. Щоправда, Н. І. Мілютенко вважає, що Володимир з Добринею могли рекрутувати найманців і не в Скандинавії, а серед поморських слов'ян-язичників [11, с. 127], однак ця точка зору здається менш обґрунтованою, ніж припущення Є. О. Шинакова.

Через 3 роки Володимир повернувся до Новгороду, вигнав посадників Ярополка і сказав їм, як це робив його батько Святослав: «Идете кь брату моему и рцете ему: Володимиръ ти иде на тя. Пристраваися противу биться» [9, стб. 75 – 76]. Готуючись до війни зі старшим братом, Володимир мав вирішити ще одне важливе питання: рухаючись на Київ, він міг отримати нищівний удар у спину з Полоцька, де сидів князь Рогволод (Rögnvaldr – у скандинавській транскрипції): «бе бо Рогъволодъ пришель и-заморья» [9, стб. 76]. На думку Н. І. Мілютенко, «Рогволод захопив місто під час загального послаблення князівської влади після загибелі Святослава» [11, с. 128]. На нашу думку, рід Рогволода утвердився у Полоцьку ще наприкінці IX ст., так само, як і рід Тури у Туровську, князя Чорного – у Чернігові, коли князь Олег «сажав» у захоплених на Русі містах «мужів своїх» [9, стб. 23].

Відтак, відновивши свою юрисдикцію в Новгороді, Володимир близько 977 р. (у «Повісті минулих літ» ця подія віднесена до 980 р., що є помилковим: 978/979 р. полонена полоцька княжна Рогніда вже народила йому другого, після Ізяслава, сина – Ярослава) «Посла ко Рогъволоду Полотьску глаголя: хочю пояти тьчерь твою себе жене. ... Оно же рече: не хочю розути робичича, но Ярополка хочю» [9, стб. 75 – 76].

Скоріше за все, справа полягала не в тому, що Володимир був сином ключниці, а в тому, що Рогволод на тоді вже заключив, вірогідно, союзницький договір з Києвом, порушувати який не хотів, сподіваючись на перевагу Ярополка. Та це був жорстокий ляпас, стерпівши який Володимир перетворився б на посміховисько. Але це був ляпас і Добрині: Рогнідъ (Ragnhildr) навмисно образила не лише його племінника, але і його сестру, а, значить, і самого Добриню. Почувши відповідь Рогніди, Володимир і Добриня «собра вои многи Варяги и Словени, Чюдь и Кривичи и поиде на Рогъволода... и оуби Рогъволода и сына его два и дьчерь его поя жене» [9, стб. 76]. Провину за це літописець у статті під 1128 р. покладає на Добриню: «Добрыня поноси ему и дщери его, нарек еи робичича и повеле Володимеру бытии с нею пред отцемъ ея и матерью, потом отца ея оуби, а саму поя жене и нарекоша еи имя Горислава» [9, стб. 300].

Ця подія розкриває характер Володимира – жорстокої і мстивої людини, котра не пробачала образи і приниження. Звичаї тієї доби не дозволяли переможцям залишати у живих синів убитого князя, здатних з часом помститися вбивці.

Взяття Полоцька різко змінило співвідношення сил. Володимир йде на Київ. Ярополк намагається зупинити його, та на р. Дручі, за три версти від Смоленська, як свідчить Іоакимівський літопис, війська його були розбиті [22, с. 111 – 112]. Київський князь не наважився дати нову битву біля стін своєї столиці і, під впливом воєводи Блуда, вже підкупленого Володимиром, «избег пред нимъ затворися въ граде Родню на оустъ Рси реки» [9, стб. 77].

Блуд же переконав Ярополка прийти до Києва у двір Володимира: «и приде Ярополкъ кь Володимеру, яко полезе кь двери и подьяста его два варяга мечьми подь пазусе. ... И нача княжити Володимеръ въ Киеве единъ» [9, стб. 78]. За датуванням Іакова Мніха, яке більшість дослідників сприймають позитивно, Володимир Святославич вступив у Київ 11 червня 978 р. [15, с. 231]. «Повість минулих літ» помилково, як вже зазначалося вище, датує цю подію 980 р. [9, стб. 75 – 76]. Автор «Повісті» стисло та немовби неохоче розповідає про смерть Ярополка: усе ж таки це був лихий вчинок майбутнього Хрестителя Русі, якого літописець всіляко прославляв. Та Володимир до

Хрещення був не кращим і не гіршим за інших володарів Середньовіччя, котрі прокладали шлях до влади через трупи братів і батьків. Так завершився період дитинства і юності Володимира Святославича. На той час йому, за нашими підрахунками, було близько 15 – 17 років.

Період юності (стадія «юність: его-ідентичність – рольове змішування», 12 – 19 років за Е. Еріксоном [30]) був серйозним випробуванням на життєвому шляху Володимира. Пройшовши його, він набув необхідні життєві вміння і навички, й вийшов на новий етап розвитку. На фазі розвитку «юність» він набув також характеристики, як розвиток планів на майбутнє, самовизначення в питаннях: «Яким бути» і «Ким бути?». Це проявилось у цілеспрямованому прагненні посісти київський престол, бажанні стати князем над усією Руссю. Поза всякими сумнівами, на розвиток цих характеристик значний вплив мало близьке оточення князя, насамперед, його дядько Добриня. Тому жорстокість в діях молодого Володимира аж ніяк не можна приписувати тільки його характеру, не враховуючи впливу на молодого князя наставника Добрині – розумного, вправного, рішучого, але жорстокого. Суттєвий вплив на юного Володимира справляв і загальний характер тієї доби – кривавої та жорстокої. Таким чином, слід відзначити, що Володимир упродовж усього молодого періоду свого життя не був цілісною особистістю. У ньому завжди уживалися протилежні особистості з різними ціннісними орієнтаціями та установками.

У період юності у молодого людини виникає проблема вибору життєвих цінностей, пошуку свого місця в світі. Саме в юності відбувається становлення людини, коли вона засвоює соціально-важливі якості, суспільні норми та правила поведінки. Поступово виростаючи з дитинства і входячи в період юності, людина отримує можливість пройти друге народження особистості. Вона починає усвідомлено рухатися до духовного росту, до побудови життя на основі розуміння традиційних і нових моральних орієнтацій. У цей період відбувається і чітка статева поляризація у формах міжособистісної поведінки, про що свідчить його ставлення до жінок на прикладі його дружини Рогніди і захопленої в Києві дружини Ярополка, котра була вже вагітна.

Та жалкувати за тим, що минулося, Володимир не вмів і не хотів. Ця якість сформувалася у нього з дитинства. Минуле, звідки тягнулося за ним прізвисько «робичич», де у нього не було ані батьківської доброти, ані материнської ласки, він намагався забути. У житті, як особистому, так і князівському, його вабила вічна новизна і лише до неї він прагнув з усією своєю пристрасстю. Загальною тенденцією в розвитку і становленні особистості Володимира Великого на цій стадії було поступове дорослішання і соціалізація, що тривали за умов тотальної жорстокості ранньофеодальної держави.

Е. Еріксон стверджував: «Тільки у того, хто якимось чином піклувався про людей і справи, хто переживав триумфи і поразки в житті, хто був натхненником для інших і висував ідеї – тільки у того можуть поступово визрівати плоди попередніх стадій. Я не знаю кращого визначення, ніж его-інтеграція» [30, с. 256].

Князь Володимир, пройшовши складний період дитинства і юності, успішно подолав усі психосоціальні стадії розвитку і становлення особистості. За величезні заслуги перед народом наступні покоління дали Володимиру ім'я Великого, під яким він і сьогодні залишається в нашій пам'яті. Не даремно по всьому світові ставлять йому пам'ятники – 22 травня цього року у Гданьську (Польща) виходець із Чернігова Геннадій Єршов установив 4-метрову бронзову скульптуру Володимира Великого, на кошти, зібрані українською громадою Польщі. (Рис. 4). Таким чином, залучення его-теорії формування особистості Е. Еріксона і теорії індивідуальної психології А. Адлера дозволяє більш об'ємно змалювати образ цього великого будівничого нашої державності.

Джерела та література:

1. Адлер А. Наука жить / А.Адлер. – К.: Port – Royal, 1997. – 288 с.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии: Лекции по введению в психотерапию для врачей, психологов и учителей / А.Адлер. – М.: Издательство Института Психотерапии, 2002. – 214 с.
3. Белецкий С. В. Знаки Рюриковичей. Часть первая: X – XI вв. / С.В. Белецкий. – СПб: Наука, 2000. – 245 с.
4. Боровський Я. Є. Світогляд давніх киян / Я.Є. Боровський. – К.: Наукова думка, 1992. – 190 с.
5. Голубинский Е. Е. История Русской Церкви / Е.Е. Голубинский.– М.: Университетская типография, 1880. – Т. 1. – Ч. 1. – XXIV + 793 с.

6. Демиденко В. Благоверные князья и святые земли Черниговской / В. Демиденко, П. Казновецкий – Чернигов: Деснянская правда, 2007. – 160 с.
7. Карпов А. Владимир Святой / А. Карпов. – М.: Молодая гвардия, 1997. – 248 с.
8. Котляр Н. Ф. К истории возникновения нормы частого землевладения в обычном праве Руси / Н. Ф. Котляр // Древние славяне и Киевская Русь. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 147 – 154.
9. Лаврентьевская летопись и Суздальская летопись по Академическому списку // Полное собрание русских летописей. – М.: Восточная литература, 1962. – 540 стб., – 40 с.
10. Литвина А. Ф. Выбор имени у русских князей в X – XVII вв. / А. Ф. Литвина, Ф. Б. Успенский. – М.: Наука, 2006. – 675 с.
11. Милютенко Н. И. Святой равноапостольный князь Владимир и крещение Руси / Н. И. Милютенко. – СПб.: Издательство Олега Абышко, 2008. – 574 с.
12. Моця О. Київська русь: від язичництва до християнства / О. Моця, В. Ричка – К.: Глобус, 1996. – 224 с.
13. Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях: Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX – XII вв. / А. В. Назаренко. – М.: Русский Фонд содействия образованию и науке, 2009. – 426 с.
14. Назаренко А. В. Русь и Германия в 70-е гг. X в. / А. В. Назаренко // Russia Mediaevalis – 1987. – Т. 6. – Ч. 1. – С. 38 – 89.
15. Память и похвала Владимиру Иакова Мниха / Кузьмин А. Г. Русские летописи как источник по истории древней Руси. – М.: МГУ, 1996.
16. Патриаршая или Никоновская летопись // Полное собрание русских летописей. – М.: Наука, 1965. – Т. 9. – 256 стб.
17. Прозоровский Д. И. О родстве Владимира по матери / Д. И. Прозоровский // Записки Императорской Академии наук. – СПб., 1864. – Т. 5. – Ч. 1. – С. 17 – 26.
18. Рапов О. М. Русская церковь в IX – первой трети XIII в. Принятие христианства / О. М. Рапов. – М.: МГУ, 1988. – 265 с.
19. Ричка В. Володимир Святий в історичній пам'яті / В. Ричка. – К.: Скіф, 2012. – 202 с.
20. Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси / Б. А. Рыбаков. – М.: Наука, 1987. – 784 с.
21. Сахаров А. Н. Дипломатия Святослава / А. Н. Сахаров. – М.: Мысль, 1991. – 233 с.
22. Татищев В. Н. История государства Российского / В. Н. Татищев. – Т. 1. – М.: Наука, 1989. – 640 с.
23. Толочко А. П. «История Российская» Василия Татищева: источники и известия / А. П. Толочко. – М.: Новое литературное обозрение – К.: Критика, 2005. – 544 с.
24. Толочко П. П. Древний Киев / П. П. Толочко. – К.: Наукова думка, 1983. – 328 с.
25. Толочко П. П. Володимир Святий. Ярослав Мудрый / П. П. Толочко. – К.: АртЕк, 1996. – 216 с.
26. Толочко П. П. Київська Русь / П. П. Толочко. – К.: Абрис, 1996. – 360 с.
27. Членов А. М. Древлянське походження Князя Володимира / А. М. Членов // Український історичний журнал. – 1970. – № 9. – С. 5 – 11.
28. Шинаков Е. А. Образование Древнерусского государства. Сравнительно-исторический аспект / Е. А. Шинаков. – М.: Восточная литература, 2009. – 479 с.
29. Шрамм Г. Роль города Коростеня в ранней истории Руси. Этимологические подходы к историческим проблемам / Г. Шрамм // Древнейшие государства Восточной Европы. 1999 г. Восточная Европа и средневековье. – М.: Восточная литература, 2001. – С. 255 – 262.
30. Эриксон Э. Детство и общество / Э. Эриксон. – СПб.: Летний сад, 2000. – 416 с.

Владимир Коваленко

МОЛОДЫЕ ГОДЫ ВЛАДИМИРА СВЯТОСЛАВИЧА: ПУТЬ К КИЕВСКОМУ ПРЕСТОЛУ В СВЕТЕ ТЕОРИЙ А. АДЛЕРА – Э. ЭРИКСОНА

Исследований на уровне монографий о жизни киевского князя Владимира Святославича практически нет, что объясняется почти полным отсутствием современных ему исторических документов. Оригинальную информацию для реконструкции психологического портрета князя в его молодые годы, период стремления к захвату киевского престола, дает использование методик, разработанных Э. Эриксоном (теория формирования личности) и А. Адлером (индивидуальная теория личности).

Ключевые слова: киевский князь Владимир Святославич, борьба за Киев, психологический портрет, Э. Эриксон, А. Адлер.

Volodymyr Kovalenko

YOUNG YEARS OF VOLODYMYR SVYATOSLAVYTCH: HIS WAY TO KYIV THRONE IN THE LIGHT OF THEORIES OF A. ADLER – E. ERIKSON

There are not many monographic investigations and articles about the life and activity of Kyiv prince Volodymyr Svyatoslavytch, which can be explained by almost complete lack of historical documents of that period. Usage of the methods, elaborated E. Erikson (theory of the formation of the personality) and A. Adler (individual theory of the personality) gives original information to the reconstruction of the psychological portrait of the prince in his young years when he strived for the Kyiv throne.

Key words: Kyiv prince Volodymyr Svyatoslavytch, struggle for Kyiv, psychological portrait, E. Erikson, A. Adler.

Стаття надійшла до редакції 9.11.2015

УДК 94(4)

Володимир Пилипенко

СХІДНЕ ОБЛИЧЧЯ КОЗАКА МАМАЯ: СХІДНІ ВПЛИВИ ТА УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО

У статті розглядаються східні впливи на українське козацтво. Запорожці багато запозичили від татар. Східний вплив виявився не лише у зовнішності козаків, елементах побуту, військової справи, а й у дипломатії та самоназві. Причиною цього стала локалізація козаків на прикордонній смугі Великого кордону, яка підштовхувала їх до налагодження широкого спектру стосунків зі східними сусідами.

Ключові слова: Великий кордон, козацтво, кримські татари, співпраця.

Українське козацтво – одне із найяскравіших явищ вітчизняної історії. Після століть бездержавного існування в середині XVII ст. українського народу козацтво зуміло створити українську державу, а після її ліквідації наприкінці XVIII ст. козацькі часи надихали покоління українських громадських, громадівських та політичних діячів у справі створення незалежної держави українського народу. Але, не зважаючи на це, історія козацтва й досі має багато «білих плям». Чи не найбільш дискусійним залишається питання виникнення та ранньої історії. З одного боку, це можна пояснити об'єктивною слабкістю джерельної бази, з іншого ж – складністю проблеми.

Сучасна історіографія проблеми може запропонувати кілька причини виникнення козацтва: наявність вільних земель – Дикого Поля, татарська небезпека, існування традиційного ухорницького промислу у степовій зоні, посилення національного, релігійного та соціального тиску на українське населення тощо. Формування козацтва відбувалося протягом кількох десятиліть наприкінці XV – першої половини XVI ст. Але протягом наступного століття козацтво змінювалося не лише кількісно, а й якісно: воно засвоїло частину шляхетського етосу, вдяглося у шати захисника упослідженої православної церкви та змогло стати панівним суспільним станом на звільнених під час Хмельниччини землях. При цьому, будучи молодим суспільним організмом, козацтво постійно перебувало під впливом як західної, так і східної культури. Саме східним впливам на українське козацтво присвячена ця розвідка. Я спробую продемонструвати у яких сферах життя українське козацтво зазнало тюркських впливів та як це проявилось. Ця робота не претендує на вичерпність, адже інтерес до «східного сліду» у історії козацтва лише почав з'являтися і для повної картини слід актуалізувати значну кількість інформації із різних наук (історії, філологія, етнографія, фольклористика тощо).

Відразу слід визначитися із поняттями. Перш за все, під козацтвом я матиму на увазі і запорозьке, і городове козацтво. Говорячи про східні впливи я буду вживати як синоніми поняття «східний» та «тюркський». Звісно, головним медіатором, за посередництвом якого козацтво зазнавало східних впливів були кримські татари, але це не означає, що слід ігнорувати ногайців та турків.

Питання східних впливів на козацтво не тішилося увагою дослідників. Хоча слід відмітити, що вже сучасники козацтва писали про східні риси козаків. Але до таких описів і характеристик